

VLADÁR GÁBOR:

„A kegyelemmel megerősített szív” (Zsid 13,9)

A Szentírás tanítása az emberi „szívről”¹

„Zegzugos a szív és érzékeny nagyon,
ki a megismerője!
Én, az Úr vagyok a szívek vizsgálója.”
(Jeremiás könyve 17,9.10a)

Bevezetés

Köszönöm a református kórházi lelkigondozók közösségének a megtisztelő meghívást és a feladatul kapott gyönyörű témát: mit tanít a Szentírás az emberi szívről. Ez a témaadás egyúttal megszabja előadásom keretét. Ha jól értelmezem a feladatomat, talán nem átfogó jellegű, minden szempontra kiterjedő, bibliai teológiai előadást kell tartanom, elegendő lesz a legfontosabb összefüggések felvázolása, amelyek segítségünkre lehetnek Szentírás-olvasásunkban és lelkigondozói munkánkban egyaránt. Annak szintén nagyon örülök, hogy előttem egy kitűnő kardiológus szakember beszélt az emberi szív működéséről, a korszerű szívgyógyászati eljárásokról.² Az önök szolgálati közegében, úgy gondolom, mindkét szempontra érdemes odafigyelni.

Mielőtt a tulajdonképpeni témánkra rátérnénk, hadd idézzem emlékezetbe a bibliai antropológia „nyelvtanának”³ néhány jellegzetességét. Ahhoz ugyanis, hogy jól értsük a Szentírást, ismernünk kell a nyelvet, gondolkodási „grammatikáját” (bizonyára senkinek nem jutna eszébe franciaszótárt használni angol szöveg fordításához). Hogyan beszél a Szentírás az emberről? A Szentírásban az ember mint egész jelenik meg egy sajátos szempont alapján, amit valamilyen antropológiai fogalom vagy testrész fejez ki („test”, „lélek”, „szív” – „kéz”, „kar”, „száj”, „fül” stb.). Ezek a fogalmak nem kiegészítik egymást, szinte soha nem állnak egymással ellentétben, sőt párban állva – a *parallelismus membrorum* logikájának megfelelően – azonos jelentésükkel

- 1 A református kórházi lelkigondozók balatonszárszói konferenciáján, 2019. szeptember 20-án elhangzott előadás. Tisztelettel és szeretettel ajánlom ezt a rövid, vázlatos áttekintést dr. Fekete Károly püspök úrnak, a gyakorlati teológia professzorának 60. születésnapja alkalmából.
- 2 Dr. Dézsi Csaba András kardiológus professzor, a győri Petz Aladár Megyei Oktató Kórház osztályvezető főorvosa tartotta az előadást.
- 3 Hans Walter Wolf nevezi így az emberi létre vonatkozó bibliai kifejezéseket. Vö. Hans Walter WOLF: *Az Ószövetség antropológiája*. Bp. 2001. Harmat – PRTA. (Pápai Teológiai Kézikönyvek), 23.

egymást erősíthetik, helyettesíthetik. A Biblia tehát az általuk jelölt aspektusokat nem kapcsolja egybe összefüggő rendszerré, hanem additív, mellérendelő módon használja őket. H. W. Wolff az Ószövetség antropológiájáról írt szép könyvében úgy fogalmaz, hogy az emberre vonatkozó kifejezések, aspektusok sokféleségében a szintetikus gondolkodás „sztereometriája” mutatkozik meg. Vagyis: az a gondolkodásmód ez, „amely egy jelenséget különböző oldalról közelít meg”.⁴ (Aki sztereoadásban hallgat egy zeneművet, tudja, hogy a zenekarból egy-egy hangszer hangját ki lehet hallani, miközben megmarad az egész zenekar összhangja. Hasonlóképpen vagyunk az ember lényegére vonatkozó bibliai fogalmakkal.) Funkcionális gondolkodásról is beszélhetnénk, mivel e legfontosabb emberi szervek, mintegy *pars pro toto*, az egész embert is jelölhetik. A $\Psi\text{ך}$ héber kifejezés például az embert a maga rászorult állapotában mutatja. Magyar nyelvű bibliáinkban tehát a „lélek” fordítás csupán jobb híján áll, de semmiképpen nem kielégítő. A kifejezés eredeti jelentése: „gége”, „torok”, amelyen át az emberbe bejut mindaz, amely életfontosságú (levegő, étel-ital).⁵ A bibliai írók az ember „egészes” szemléletét képviselik, és általában távol áll tőlük a „test és lélek”, „test és fő”, „értelem és érzelem” dichotomikus látásmódja.⁶ Ha laikusként jól tudom, a mai, holisztikus szemléletű gyógyászat hasonlóképpen látja az embert.

Másodszor: az egyes testrészek megnevezései sem csupán a megfelelő anatómiai egységeket jelölik, hanem funkcionális jelentőségük van. A „kéz”, a „kar” a cselekvést, a hatalomgyakorlást, a „láb” az erőt jelölheti, a „szem” a látás mellett a „felismerést” szolgálja stb.⁷ Ez a „szintetikus” gondolkodás olyan „test”-szemlélet kifejeződése, amely az emberi testet kapcsolatba állítja szociális környezetével és magával a teremtő Istennel. Ez a fajta szemlélet mára idegenné lett. Pál számára például még magától értetődő, hogy a „lelkiismeret” (συνείδησις) minden emberben (a „pogány” emberben is! vö. Róm 2,15) az Isten transzparenciájának a helye. Ma a lelkiismeret a szubjektum abszolút voltának a kifejeződése, amelyen túl semmilyen más erkölcsi instancia nem létezik. A lelkiismeretre való hivatkozás inflációját éljük, mivel szó sincs arról, hogy a lelkiismeret az Isten színe előtti felelőséget jelentené.⁸

4 WOLF: i. m., 55.

5 WOLF: i. m., 23.26kk.

6 A dichotómia, ill. a trichotómia az ókori, platonikus és sztoikus antropológiából szivárgott be némelyik bibliai iratba. A bibliai szemléletmód szerint az ember nem test és lélek, hanem „élő lélek” (חַיִּים), azaz: „élő lény” (1Móz 2,7).

7 WOLF: i. m., 94kk.

8 Az Isten színe előtt álló ember lelkiismerete nem lehet önmaga végső bírója, hanem, miként a görög συν-είδησις, vagy a latin *con-scientia* szavak mutatják, egyfajta együtt

Mindebből következik továbbá, hogy a Szentírás bizonyágtétele szerint (1Móz 1-2) az ember minden testrészét Isten alkotta, ami az ember monista értelmezését jelenti. A teljes ember teremtése univerzális és egalitárius emberképet sugall: minden ember Istentől veszi eredetét, nincs közöttük teremtésbeli különbség. Az első „feszültség” akkor lép fel, amikor megjelenik a halál (מָוֶת), mint az élettel (חַיִּים) szembenálló fogalom. Az 1Móz 3 szerint az Istentől való eltávolodás jele a fáradság (17. v.: „fáradtsággal él belőle”, ti. a megátkozott földből), majd pedig a halál (19. v.: „míg visszatérsz a földre”).

Végül: az Újszövetségnek az emberről, különösen pedig a szívről való gondolkodása nagyjában-egészében megfelel az Ószövetség emberképének, ill. a szívről vallott elképzelésének. Ezért előadásomban nem tárgyalom külön a szív kifejezés újszövetségi előfordulásait. Természetesen az újszövetségi antropológia itt-ott sajátos hangsúlyeltolódásokat mutathat, de számottevő eltérés nincs az ó-, és újszövetségi szóhasználat között.

A szóhasználat

A „szív” (héber: לֵב/לִבָּ, görög: καρδία) gyakori a kifejezés mind az ószövetségi, mind az újszövetségi iratokban. Az Ószövetségben mintegy 850-szer, az Újszövetségben 157-szer fordul elő.⁹ Antropológiai alapfogalomnak tekinthető, azaz, kevés kivételtől eltekintve, szinte csak az emberrel kapcsolatos.¹⁰ A jelentésskála rendkívül gazdag. A héber és görög kifejezés általában

tudást, Istennel való együtt tudást jelent. Isten a maga Szentlelkét küldi, hogy az ember lelkiismeretét elvezesse az igazsághoz.

- 9 Az emberi szívre vonatkozó legfontosabb adatokat a bibliai szótárak, lexikonok, konkordanciák címszavai tartalmazzák. Ezek közül csupán néhányat említek, tájékoztató jelleggel. Magyar nyelven ld. VARGA Zsigmond: *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Bp. 1992. Ref. Zsinati Sajtóosztály; BARTHA Tibor (kiad.): *Keresztyén Bibliai Lexikon* II. Bp. 2004. Kálvin Kiadó; H. HAAG: *Bibliai Lexikon*. Bp. 1989. Apostoli Szentszék Könyvkiadója; Fr. Baumgärtel/J. Behm: לֵב/ καρδία. in G. KITTEL: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* III, 609; L. COENEN – E. BEYREUTHER – H. BIETENHARD: *Theologisches Begrifflexikon zum Neuen Testament*. Wuppertal, 1979. R. BROCKHAUS; *Calwer Bibellexikon*. Stuttgart, 1979. Calwer V.; *Lexikon zur Bibel*. Wuppertal, 1962. R. BROCKHAUS; H. R. BALZ – G. SCHNEIDER: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Stuttgart, 1992. Kohlhammer; A. BERLEJUNG – Chr. FREVEL: *Handbuch theologischer Grundbegriffe zum Alten u. Neuen Testament*. Darmstadt, 2015. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Mindezeket túl haszonnal forgatható CSIA Lajos: *Bibliai Lélektan*, 357–412. Bp. 1994. Százszorszép Kiadó; G. v. RAD: *Az Ószövetség teológiája* I, 129kk. Bp. 2000. Osiris Kiadó; R. BULTMANN: *Az Újszövetség teológiája*, 183–187. Bp. 1998. Osiris Kiadó; U. SCHNELLE: *Neutestamentliche Anthropologie*. Neukirchen-Vluyn, 1991. Neukirchener V.
- 10 Az Ószövetségben csupán 26-szor vonatkozik Istenre, néhányszor pedig: a tenger, az ég, a nép „közepét” jelöli. A LXX szinte kizárólagosan a καρδία-t használja a לֵב/לִבָּ

az emberi szívet jelöli, amely a bibliai szemlélet szerint a gondolkodás, az értelem, a mérlegelés, de egyúttal az érzések/érmek és az akarat, az elhatározás, a döntés székhelye is. Feltűnő, hogy a Biblia embere első renden a szívével gondolkodik, míg ezt a funkciót korunk embere – természetesen – az agyhoz kapcsolja. A Szentírás nem is beszél az agyról, még csak megfelelő kifejezései sincsenek e szervünkre.¹¹ Bár az ókor emberének, így a zsidóságnak sem lehettek mai értelemben vett ismeretei a szív fiziológiai-vegetatív funkcióiról (kisvérkör, nagyvérkör, anyagcsere, kémiai-fizikális folyamatok az emberi testben, központi, ill. vegetatív idegrendszer stb.), ennek ellenére találunk a Bibliában bizonyos utalásokat a szív ilyesfajta funkcióira nézve is. Henye szóhasználatával élve: többet tudtak azért a szívről, a szív organikus funkcióiról, mint a magyar népdalaink ide vonatkozó „adatközlései”.

A Szentírás a kognitív funkciók mellett az emocionális és a voluntatív tevékenységeket is a szívhez köti, vagyis a szívben lezajló érzelmi (szeretet/harag) vagy akarat (döntések, elhatározások) folyamatok leírására szolgál. Ezért egyfajta „felvevő-, ill. irányító-központnak” mondható, amely az érzéki impulzusokat feldolgozza, a szükséges döntéseket meghozza, és a cselekvéseket mozgatja.¹² A szívnek tehát központi szerepe van az emberi bensőben. Mintegy az emberi „ént” jelöli, de nem a mai „személy” vagy „személyiség” értelmében, amelyet szinte csak a „racionalitás” határoz meg. Mai kifejezéssel élve: az ember szíve, a Szentírás tanítása szerint, szociálisan strukturált. Bár fontos szerepe van az Istennel való bensőséges kapcsolat-tartásban, funkciója mégsem korlátozható kizárólagosan az ún. bensőséges, „meghitt” vallásosság területére. A bibliai értelemben vett „szív” az ember-

fordítására, és az ószövetségi jelentésnek megfelelően általában az emberi bensőt jelöli. Így használja az Újszövetség is. Szép feladat volna az eljövendő Messiás vagy a Jézus „szívére” vonatkozó (ill. így értelmezett) néhány textus elemzése. Ilyenek: Zsolt 22[Ps 21],15; 40[Ps 39],9 (vö. Zsid 10,5–8); Énekek 3,11; 4,9; Zak 12,10 (vö. Jn 19,37; Jel 1,7); Jn 7,37.38 (más szövegtagolásban: „Ha valaki szomjazik, jöjjön énhozzám, és igyék, aki hisz énbennem. Ahogyan az Írás mondja: Annak [ti. a Messiás] belsejéből...” stb.); Jn 19,34.37; Acta 2,26 (vö. Zsolt 16,8-11).

11 Ugyanez a helyzet az ókori Egyiptomban. Bár az egyiptomiaknak (mumifikálási technikájuknak köszönhetően) a zsidóságnál jóval részletesebb anatómiai ismereteik voltak, és a szívnek ők is központi jelentőséget tulajdonítottak, nekik sincs elnevezésük az emberi agyvelőre. Amíg a mumifikálás során a májat, a tüdőt, a gyomrot, a beleket kivették és megőrizték a múmia mellé helyezett négy kanopuszedényben (egy-egy isten oltalma alatt), az agyvelőt egyszerűen kidobták. A kopt nyelvben már van ilyen szó (antélm), de ez is elsősorban az emberi koponyát jelenti, persze együtt az aggyal (Hubai Péter egyiptológus szíves közlése).

12 PÁLHEGYI Ferenc: *Kalauz a bibliai lelkigondozáshoz* c. munkájában (Bp. 2015. Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány) azt mondja: „A szív – az ember személyében található »irányítóközpont«” (39).

társra, a kölcsönösségre, a kapcsolattartásra és a cselekvési képességekre is irányul. Így értelemszerűen kapcsolatban áll Istennel, a világgal, a másik emberrel és önmagával. Ezért, bár a לֵב/לֵבָב, ill. καρδία kifejezéseket hagyományosan „szív”-nek fordítjuk, mindig meg kell találnunk a kontextusnak megfelelő értelmüket.¹³ A következőkben erre nézve szeretnék a gazdag anyagból néhány szemléltető példát említeni.

„Halld meg Izráel” – Az ember és Isten kapcsolata

Az Istentől „vezérelt” emberszív feladata, hogy Isten akaratát befogadja, és kegyes életgyakorlattá (praxis pietatis) formálja. Erre szólít fel Izráel imádságos hitvallása, a שְׁמַע יִשְׂרָאֵל.

„Halld meg Izráel:
Az Úr a mi Istenünk, egyedül (אֱלֹהִים) az Úr!
Szeresd azért az Urat, a te Istenedet
teljes szívedből (לֵבָב),
teljes lelkedből, (נַפְשׁ),
és teljes erődből (מְאֹד).”

(5Móz 6,4-5)

Előbb gyönyörködünk a hitvallás szép megformálásában! A kollektív „te, Izráel” megszólítás után a többes számú szuffixum (a „mi” Istenünk) átvezet az egyén személyes megszólításához („szeresd”), aki a népnek, mint kollektívumnak a része. Isten egyedülisége (az אֱלֹהִים a szerelmi költészet szava! vö. Énekek 6,9) egyrészt kizárólagos, hűséges és teljes önátadást igényel az egyéntől, másrészt magába foglalja a hálát, az Isten iránti bizalmat, engedelmes, szolgáló hűséget, és így a hívőt személyes, bensőséges „én és te” kapcsolatba vonja Istenével.¹⁴ Minden imádság alapja és nagyszerű hozadéka az a hit, hogy Isten megszólítható, és én személyesen beszélgethetek vele. Vagyis: Isten igaz tisztelete mindig az ember „szívében” formálódik minden külső nyomás, vagy megígért büntetés nélkül.

13 Vö. WOLF: i. m., 27.: „A jelentést a mindenkori szövegösszefüggés dönti el.”

14 Alapvető tévedés volna a M. Buber által megfogalmazott „Ich-Du” filozófiai etikettel Buber gondolkodását a privát szférára szorítani. Ez ellen ő tiltakozna először. Vö. M. BUBER: *Ich und Du*. Heidelberg, 1974. L. SCHNEIDER V. – Az Isten-kapcsolat bensőségessé válása a Deuteronomiumban követhető nyomon. Vö. R. ALBERTZ: *Religionsgeschichte Israels in alttestamentlicher Zeit*. Göttingen, 1992. Vandenhoeck & Ruprecht, 300.

Ez a bensőségesség azonban nem jelenti a szív önmagába fordulását, a világ kizárását, amint azt a folytatás mutatja.

*„Maradjanak a szívedben azok az igék,
amelyeket ma parancsolok neked.
Ismételgesd azokat fiaid előtt, és
beszélj azokról,
akár a házadban vagy, akár úton jársz,
akár lefekszel, akár fölkelsz!
Kösd azokat jelként a kezedre, és
legyenek fejdíszként a homlokodon;
írd föl azokat házad ajtófélfáira és
a kapuidra!”*

(5Móz 6,6-9)

E szavak mintegy értelmezik a hitvallást. Míg a megelőző versek (6,4-5) az emberi „bensőre” irányították a figyelmet, most megtudjuk, hogy Isten ígéje innen, az ember szívéből indul el a maga idői és téri „honfoglalására”. Útja tehát belülről vezet „kifelé”, a következő nemzedék felé („fiaid” – idői aspektus). A továbbadási módja a recitáció, a magyarázat („ismételgesd”). Ez azonban nem csupán tanulástechnikai módszer, hanem életgyakorlat is, amely Isten törvényéből él, az kíséri végig a hívőt egész életében. Isten törvényének át kell szőnie az egész életet („lefekszel-fölkelsz”, „jel a kézen” – „homlokdísz”; „házadban-úton”, „ajtófélfá-kapu”). De megfordítva is igaz: Isten ígéje a szüntelen emlékezés által él a világban. Vagyis: a szív az a hely, ahol megtörténik az Istentől meghatározott, „belső” és „külső” világ közötti közvetítés – vagy éppen csődöt mond (vö. Zsolt 78,8: az ősök; Jer 5,23: Izráel mint nép). Az előttünk álló időben és a külső térben megélt, hiteles Isten-közösség kiindulópontja az emberszívbe írt Tóra. Az 5Móz 30,14 szerint ez azt jelenti, hogy Isten kinyilatkoztatott törvénye egyszerűen elérhető: ott van a hívő szívében.

Amikor az angyalok a betlehemi mezőkön felkeresik a pásztorokat Jézus születésének örömhírével, akkor a pásztorok Máriához sietnek és elmondják neki mindazt, amit láttak. Lk 2,19: „Mária pedig mind ez igéket megtartja (συνετήρει) és szívében forgatja vala” (συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς – Károli). Figyelemre méltó itt az συντηρέω imperfectumi alakja, amely jelzi, hogy Mária nem csak „megjegyezte” (ÚF) a szavakat, hanem azok hitének részévé is lettek (Károli: „megtartja vala”). És nem csak befogadta, hanem értelmezte is azokat. A συμβάλλω itt a helyzet értékelő interpretációját jelenti (vö. Lk 14,31; ApCsel 4,15). Ez a mérlegelés azonban nem csupán in-

tellektuális síkon történik, hanem a szívben is. Az 5Móz 30,14-ben és a Lk 2,19-ben a hívő és Isten közötti kapcsolat kiemelt színtere a szív. Isten igéje ott van az ember szívében, Jézus születése Mária „szív-ügye” lesz.

Ezáltal a szó, a tett, a magatartás valami átfogóbb dolog külső része lesz (Péld 16,23; 26,24). Amit a szív gondol, azt szólja a száj, és azt teszi a kéz, vagy ahogyan Jézus mondja:

„A jó ember szíve jó kincséből hozza elő a jót,
a gonosz ember pedig a gonoszból hozza elő a gonoszt.
Mert amivel csordultig van a szív, azt szólja a száj.”
(Lk 6,45; Mt 12,34)

Amikor Jézust a legfőbb parancsolatról kérdezik, akkor az 5Móz 6,5-re hivatkozva válaszol (Mt 22,37; Mk 12,29; Lk 10,27). A magvető példázatában arról tanít, hogy a mennyek országának igéje a „szívünkbe van elvetve” (Mt 13,19; Lk 8,12.15). Pál pedig így fogalmaz a Gal 4,6-ban: „Isten elküldte Fiának Lelkét a mi szívünkbe” (vö. Róm 5,5; 2Kor 1,22).

E két utóbbi hely (Mt 13,19; Gal 4,6) folytatása pedig az 5Móz 6,6-9-nek megfelelően figyelmeztet az Isten által vezérelt belső világunk és az ennek megfelelő külső világ egységének megőrzésére. Jézus igehirdetésében sajátos helyet foglal el a gondolkodás, a beszéd és a cselekedetek közötti összhang megtartása. A szó és a beszéd valami átfogóbb, a szívből fakadó mozgatóerő külső megnyilvánulása. Ezért csak az számít „külsőnek”, ami „belül” is van. Ahol ez a belső-külső harmónia megbomlik, ott kezdődik a léthazugságok sorozata. Ezt a „képmutató” magatartást Jézus leginkább a farizeusok példáján szemlélteti (Mt 6,1-8.16-14; 7,15-23; 15,7-9; 23,1-6; Mk 7,1-23; Lk 12,1; 18,9kk).

„A szív elrejtett embere” (1Pt 3,4) – Az ember mint személy

Volt már arról szó, hogy a Biblia emberszemlélete mind az ókori görög-római, mind pedig a mai emberszemlélettől sok vonatkozásban különbözik. Ennek egyik oka nyilván bizonyos fogalmak hiánya (görög-római dichotomikus gondolkodás, a πρόσωπον, a persona fogalmának hiánya stb.), a másik ok az eltérő szóhasználat. Mindezt azonban pótolja bizonyos mértékig a „szív” kifejezés gazdag használati köre, ami az introspekció intenzív formájára utal. A szív fogalma a Szentírásban ugyanis csak kis részben anatómiai jelentésű, döntő többségében az emberben lezajló belső folyamatokat, illetve magát az embert, az ember „én”-jét, az „én-központból” irányított, a szívből

vezérelt embert, a „szív elrejtett emberét” (1Pt 3,4) jelöli. Lássunk erre is néhány példát!

1. A szív mint anatómiai fogalom

Bizonyos tudása volt a Biblia emberének a szív fiziológiai-vegetatív funkcióiról, még ha biológiai ismeretei nyilván nem vethetők össze korunk ilyesfajta tudásanyagával. Jól ismert Nábál és Abígajil története (1Sám 25,37kk). Amikor a borgőzös álmából felébredt Nábál megtudja, hogy a tőle védelmi pénzt eddig hiába követelő Dávidot Abígajil mégis kiengesztelte ajándékokkal, akkor „elhalt a szíve, és szinte kővé dermedt”, majd tíz nap múlva meghalt (37. v.). Ez a szívinfarktus szakkifejezések nélküli, mégis pontos leírása, ahogyan az imént a szakember elmondta.¹⁵ Vagyis Sámuel könyvének írója kapcsolatba hozza a szívet a végtagok mozgatásával, mivel a szív „elhalása” itt a motorikus és szenzorikus funkciók megszűnését jelenti. De Jóáb, Dávid seregvezére is tudja, hogy a pártütő Absolont úgy tudja véglegesen kiiktatni, hogy a hajánál fogva tölgyfaágon csüngő ifjú szívébe három dárdát döf (2Sám 18,14). Más példákat is említhetnénk (pl. Hós 13,8; 2Kir 9,24; Zsolt 37,15; 45,6), amelyek mutatják, hogy az „anatómiai analfabetizmus” vádja Izraelre nézve nem helytálló. A szív megállása és az életfunkciók közötti összefüggések alapvető ismerete az emberiség általános, közös tapasztalati kincse. Valószínűleg a szívre utal a Préd 12,6 gyönyörű képe („végül elszakad az ezüstkötél, összetörik az aranypohár”). A szív az élet hordozója, ezért félteni kell: „Minden féltve őrzött dolognál jobban óvd szívedet, mert onnan indul ki az élet!” (Péld 4,23).

2. A belső érzetek és a test

A szívvel kapcsolatos bibliai utalásoknak van egy rétege, amely átmenetet képez a vegetatív funkciók és a szív egyéb funkcionális jelentései között (érzelem-gondolkodás-akarat). Finom lélektani megfigyelésre utal, hogy a lélek belső rezdülései a test külső állapotában is megjelenhetnek, illetve a külső események befolyásolhatják a szív működést. Különösen a zsoltárokban olvashatunk erről. A szív a kimerültségtől „hevesen dobog” (38,9.11); a halálos rémület miatt „vergődik” (55,5); „olyan, mint a levágott és elszáradt

¹⁵ WOLF, i. m., 63, agyvérzéses gutaütésként írja le, de itt nyilván a Dézsi professzor úr előadásában is elhangzott diagnózisa a helyes.

fű”, még az evésről is elfeledkezik (102,5; vö. 1Kir 21,5¹⁶); sóhajtozás közben „fölhevül” (39,4); „mint a viasz, megolvad” (22,15). Az ország elpusztulása miatt gyöttrődő Jeremiás így vall: „Gyöttrődik egész bensőm, / a szívem öszszesorult! / Háborog a szívem” (4,19). Amikor Áház júdai király megtudja, hogy háborút indítanak ellene, „reszketni kezdett a szíve és népének a szíve” (Ézs 7,2). A bűnbánó ember belső érzelve a testpozíciójában is megmutatkozik: „Meggörnyedtem nagyon, [...] szívem gyötrelmében kiáltozom” (Zsolt 38,7,9). Viszont: „Az örvendező szív megszépíti az arcot, a bánatos szív pedig összetöri a lelket” (Péld 15,13).

3. A szív mint az érzelmek székhelye

Az előbb mondottakból kitűnik, hogy azért lehet a szív a negatív vagy pozitív érzések helye, mert fiziológiailag érzékeny szervünk. Fizikálisan is meg tapasztalhatjuk eltérő működését a különböző érzelmi hullámzások esetén, mivel jelentős fiziológiai elváltozásokat mutathat. Agresszív hangulatot, repeső örömet, gyászt, szomorúságot, sokállapotot gyakran vegetatív folyamatként ír le a Biblia. Nem véletlen tehát, hogy a szív a Szentírásban az érzéseknek, az érzelmi életnek is központja.

Kezdjük Ézs 61,1 (vö. Lk 4,18 koiné-szöveg!) jól ismert, különös kifejezésével: Isten azért küldi Felkentjét, hogy bekötözze a „megtört szíveket” (vö. néhány variációjával: Zsolt 34,19; 51,19; 147,3). A „megtört” szívűek azok, akik mélyen megrendültek kétségbeejtő állapotuk miatt. Az életkedvnek, az önbizalomnak ez a megtörése egyúttal az Isten hatalmába vetett hit megrendülését is jelenti, ami azonban – a bibliai szemléletnek megfelelően – egyúttal a különleges Isten-közelség jele. Ezek a szenvedők a Sion miatt gyászolnak (3. v.: „Sion gyászolói”), akik tehát szívükre vették az ország romlását. Jeremiás jövendöléseiben olvassuk: „Szívől kiáltok Móáb miatt” (vö. Jer 48,36). Vagy: „Szívük az Úrhoz kiáltott Sion leányának várfala miatt” (JSir 2,18). De megszólal az egyéni panasz hangja is. A zsoltáros „bánkódik szívében” (13,3); „a gyalázat összetörte szívét”, egészen belebetegedett (69,21). Kéri Istent: „Enyhítsd szívem szorongását” – „bocsásd meg minden vétkeket” (25,17,18). A tanítványok „szívét szomorúság tölti el” Jézus elme netele miatt (Jn 16,6), ő viszont így biztatja övéit: „Ne nyugtalanokdjék a ti

16 A Nábót szólójét megkaparintani nem tudó Ahábtól kérdezi felesége: „Miért keseredett el úgy a lelked, hogy semmit sem eszel”. Itt ugyan a „lelked” (לִּבְךָ) szó szerepel, de az ószövetségi szintetikus gondolkodásnak megfelelően a לִּבְךָ lehet a נַפְשְׁךָ és a לֵבְךָ szinonimája is (a 7. versben már a לֵבְךָ kifejezés van).

szívetek – higgyetek Istenben és higgyetek énbennem!” (Jn 14,1). A Péter pütkösdi prédikációját hallgatókat „szíven találta” a megtérésre hívó szó. Pál „sok gyötrődés és szívbéli szorongás között” írja levelét a korinthusiaknak (2Kor 2,4), népe miatt pedig „szüntelen bánat gyötri a szívét” (Róm 9,2). A korinthusiaknak ezt írja: „Szívünk kitérült előttetek” – „nem a szívbenn van kevés hely számotokra, hanem a ti szívetekben van kevés hely számunkra. Mint gyermekeimhez szólok: [...] tárjátok ki ti is szíveteket!” (2Kor 6,11-13; vö. 7,3; Fil 1,7).

A szív az öröm kiindulópontja is. A zsoltáros így ujjong: „Örömet adsz szívembe” (4,8), Anna hálát ad Sámuel megszületése után: „Örömet szerzett szívemnek az Úr” (1Sám 2,1). Isten ígérete pedig ez: „Szolgáim ujjongani fognak örvendező szívvel” (Ézs 65,14; vö. Zsolt 13,6). Ha a szomorú tanítványok újra meglátják Jézust, „örülni fog a szívük” (Jn 16,22, vö. Ézs 66,14). Isten minden népnek „szívbéli örömet” ad (ApCsel 14,17).

4. A szív mint az értelem, a gondolkodás, a megfontolás székhelye

Mind az Ó-, mind az Újszövetség arról tanúskodik, hogy a szív leginkább az intellektuális és racionális tevékenységekért felelős, tehát olyan funkciókért, amelyeket mi az agynak tulajdonítunk. Miként a latin nyelvben a *cordatus*, úgy a héberben is a „szív embere” kifejezés az okos, belátó, értelmes embert jelöli (vö. Jób 34,10; vö. 37,24; 1Kir 5,9). Az Ószövetségben különösen a bölcsességirodalom használja sokszor a szellemi tevékenységek leírásakor a „szív” kifejezést. Wolff többször idézett munkája egész csokorra való példát állított össze az ide vonatkozó bibliai helyekből.¹⁷ Csak néhány példát említek a gazdag anyagból. Péld 15,14: „Az értelmes szív tudásra törekszik, az ostobák szája pedig bolondságon rágódik”. Az 5Móz 29,3, bár negatív fogalmazásban, de szinte magától értődő módon feltételezi, hogy amint a szem feladata a látás, a fülé a hallás, úgy a szív feladata a megértés. Ezért értsük jól Delila kérését a Bír 16,15-ben (ÚF: „ha nem enyém a szíved”), mivel ő nem a szerelmet, hanem Sámson élettitkát kéri számon (= „ha élettitkodat nem osztod meg velem”, vö. 1Sám 9,19; Dán 2,29k hasonló fogalmazását). Az Újszövetség – a Septuaginta fogalmi készletével élve – az ószövetségi szemléletmódot követi.¹⁸ Ha Jézus példázatában a gonosz szolga „így szól a szívében”, akkor ezzel a szolgálta gondolkodására utal (Mt 24,48par; vö. Róm

17 I. m., 70kk.

18 Ha alkalmanként a καρδία mellett a νοῦς is megjelenik, ez is a לֵב/לִבָּב tevékenységének jellegzetes megerősítése.

10,6). Ezért olvashatjuk Lk 2,35-ben: „hogy nyilvánvalóvá legyen sok szív gondolata” (vö. 9,47; ApCsel 8,22; Zsid 4,12). Jézus azt tanítja, hogy az ember szívéből származnak a gonosz gondolatok (Mk 7,21 par). Idézi az Ézs 6,1-4-et: „Megvakította a szemüket, és megkeményítette a szívüket, hogy szemükkel ne lássanak, és szívükkel ne értsenek” (Jn 12,40; vö. ApCsel 28,27). Amikor Lukács így fogalmaz: „feljött az ő szívébe” (ApCsel 7,23: ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ), akkor ez azt jelenti: „az a gondolata támadt”.

Az értelem azonban rászorul az emóciókra, amelyek nemcsak a belső érzések külső kifejezései, hanem ezekkel kommunikál is az ember. Gondolatainkat nem érzelemmentesen fogalmazzuk meg, döntéseinket nem pusztán racionálisan hozzuk meg. A racionális megfontolás útján hozott döntéseinket pedig nem lehet megvalósítani az emóciók értékelő és motiváló ereje nélkül. Erre kitűnő példa az Ószövetségben Salamon király ítélete (1Kir 3,16- 28), az Újszövetségben pedig József döntése (Mt 1,18-20).

Az 1Kir 3,4-15 szerint a fiatal király, Salamon, álomban az uralkodáshoz szükséges bölcsességet kér Istentől. Ennek lényege, az odafigyelő/engedelmes szív (9.v.: לֵב שִׁמְעַת, vö. 12.v.: לֵב חָכָם וְנִבְיָן). Ez a bölcsesség azonnal megmutatkozik a helyes bírói ítélethozatalban (a király egyik feladata!), amely egész Izráelre nagy hatással van (28.v.). A jól ismert történetben két anya bizonyíthatatlan állítása áll egymással szemben. A döntéshozatalhoz nincs objektív jogi segítség (szemtanúk stb.). A ráció abszurd módon azt követelné: vágjuk ketté a gyermeket. Salamon e „racionálisnak” tűnő döntésével nagyon is szubjektív faktor útján tud igazságot szolgáltatni: az az anya, aki – anyai érzésétől vezérelve – azt akarja, hogy a gyermeke éljen.

„Ekkor azt mondta az élő gyermek anyja a királynak, mivel megesett a szíve (לֵב הַחַיִּים + כְּמָר nifal) a fián: adjátok inkább neki [ti. a másik asszonynak] az élő gyermeket, csak meg ne öljétek!” (26.v.).

Itt ugyan a לֵב הַחַיִּים kifejezés áll (a חַיִּים = „anyaméh” szó többes száma!), amely elvont főnévként az „irgalmasságot” jelenti (g. οἰκτιρισμός, például Róm 12,1), de – amint Wolf megjegyzi – az ember „bensője” a „szívvel” megegyező jelentésben is előfordulhat (Péld 14,33; Kol 3,12: „öltsetek magatokra könyörületes szívet”).¹⁹ Salamon bölcsessége abban áll, hogy „odafigyelő” szívével helyesen értelmezi az élő gyermek anyjának reakcióját, és így megoldja a feloldhatatlannak látszó jogi patthelyzetet. Vagyis: amikor a ráció nem hozhat helyes döntést, az érzéseink bizonyos helyzetekben felhívhatják a figyelmet az egyedül releváns szempontokra.

19 I. m., 90.

Némileg hasonló a helyzet József esetében. Amikor kitűnt, hogy jegyese, Mária, áldott állapotban van, „igaz emberként” (δικαιος) nem akarta őt szégyenbe hozni. Ezért „ezt végiggondolta magában” (ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος). Az itt szereplő ige (ἐνθυμέομαι) szintén az ember bensőjével (θυμός = lélek, szív, akarat, szenvedély, indulat, harag) van összefüggésben. Vagyis: amikor az „igazság” (lásd a mózesi törvény házasságtörésre vonatkozó rendelkezéseit) és a szeretet áll egymással ellentétben, akkor József a „szívére hallgat”, és ezzel szinte már megelőlegezi Jézus új törvényértelmezését (Mt 5,20: „Ha a ti igazságotok nem múlja felül az írástudók és farizeusok igazságát...”).²⁰

Az odafigyelő, bölcs szívnek tehát „tágassága” van, azaz átfogó értelme, amely az érzéki benyomásokat is felfogja és feldolgozza. A Károli-fordítás szépen mondja Salamonnal kapcsolatosan, hogy „mély szíve” van (1Kir 4,29 = ÚF: 1Kir 5,9): „És az Isten adott bölcsességet Salamonnak és igen nagy értelmet és mély szívet” (רַחֵם לֵב). G. von Rad azt írja az izráeli bölcsességről szóló könyvében: Salamon kérését fogalmazhatta volna úgy is, hogy a világ ne legyen számára néma, hanem legyen megfigyelhető, megérthető, meghallható.²¹ Ez az Istentől kapott „mély szív” megtanította őt arra, hogy odafigyeljen a teremtett világ rendjére (a növény- és állatvilágra, vö. 1Kir 5,13), és az emberiség kulturális teljesítményeire (példabeszédek+énekek, 1Kir 5,12). Vagyis: baj az, ha Isten kinyilatkoztatása csupán fixálható többletudás Istenről, a világról, az emberről, és nem fordul át odafigyelő hallgatásba. Az odafigyelő, a „mély” vagy „tágas” szív rezonáló világra vonatkoztatottságot jelent, a másik emberre való odafigyelést. Ki kell szabadítani magunkat megszokott, mechanikus világ- és emberlátásunkból, és bele kell fordulnunk a lét „egészleges” tapasztalati dimenzióiba. Figyelnünk kell a Lét hangjára, hogy ezt a hangot meghallva figyeljünk a körülöttünk lévőkre. Az ilyen rezonáló szív számára a külvilág nem marad néma, mert az odafigyelő, értő szívnek sokféle módon válaszol. Egyik legnagyobb gondunk, hogy korunk önmagába zárkózott emberének Isten és a világ már nem mond semmit, elnémult.²² Olyan világlátásra, olyan szívre van szükségünk, amely figyel és rezonál e világra és benne az emberre, mert tudja, hogy az ember és világa minden ellentmondásossága, gonoszsága ellenére is Isten teremt-

20 Ld. erre nézve Rózsai Tivadar szép magyarázatát, in: RÓZSAI Tivadar: *Álmokat álmodni – látásokat látni*. Válogatott igehirdetések. Bp. 2014. Kálvin Kiadó, 5kk.

21 G. von RAD: *Weisheit in Israel*. Neukirchen, 1991. Neukirchener V., 309.

22 Ahogyan ezt már Luther megfogalmazta az Augustinustól átvett formulával: *homo incurvatus in se ipsum* = az önmagába fordult (és Istentől elfordult) ember.

ménye. Jézus egész földi léte nem más, mint rezonálás a mennyei Atyára és földi teremtményeire. Az ember szíve rezonanciára teremtett.

„Jó dolog, hogy kegyelemmel erősítsék meg a szív” (Zsid 13,9)
– Az értelem határai

A bölcs ember megfigyeli világát és önnönmagát, azt, hogy miként bánik a dolgokkal, a másik emberrel és önmagával, egyúttal pedig végiggondolja ember voltát. Keresi a törvényszerűségeket, tapasztalatokat, összefüggéseket, hogy ezzel beilleszkedjen Isten világának a rendjébe, és elkerülje a veszedelmeket. S miközben az életutakat fürkészi, feltáru előtte emberlétének határa, az ember szívének végtelen romlottsága. „Az emberi értelem (כִּלְמָה) tervezget, de az Úr adja meg, hogy mit mondjon a nyelv” (Péld 16,1). Később ezt olvassuk: „Az embernek az értelme (כִּלְמָה) terveli ki útját, de az Úr irányítja járását” (Péld 16,9). Amíg mi hajlamosak vagyunk véletlenről, sorsról, végzettről beszélni, a Szentírás mindebben a cselekvő Isten munkáját látja. Az emberi határok megtapasztalása együtt jár a határokon túli Isten hitvalló értelmezésével (Péld 18,12). A bölcs belátás, a döntés és akarás központi szerveként a szív lehet „bölcs” (1Kir 3,12) vagy „gyerekesen ostoba” (Péld 22,15). A Szentírásban kezdettől fogva végighúzódik az emberi értelemmel szembeni bizalmatlanság. Az ember szíve csalárd. És bár a Jer 17,9-et többféleképpen fordíthatjuk (ÚF: „Csalárdabb a szív mindennél, javíthatatlan” – ill. Scheiber Sándor ford.: „Zegzugos a szív és érzékeny nagyon”, ld. a motót!)²³, mégis megáll a kérdés: „vajon ki lehet ismerője”? A határozott válasz erre ez: „Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van” (1Sám 16,7; vö. 1Kir 8,39; Zsolt 44,22, 1Krón 28,9).

A Szentírás tud arról, hogy az „ember szívének minden szándéka és gondolata szüntelenül csak gonosz” (1Móz 6,5; 8,21: „ifjúságától fogva”). Hasonlóképpen tanítja Jézus (Mk 7,21par), hogy „az ember szívéből jönnek elő a gonosz gondolatok” és tettek (paráznaság, lopás, gyilkosság stb.; vö. Zsid 3,12; 2Pt 2,14). Odáig fajulhat az ember szíve, hogy kimondhatja: „nincs Isten” (Zsolt 14,1, vö. 53,2; Péld 19,3). Nyilván nem Isten létét tagadó „ateistákról” van szó, hanem olyanokról, „akik azt gondolják magukban (= „szívükben”): „Nem tesz az Úr sem jót, sem rosszat” (Zof 1,12, vö. Zsolt 10,4; Mal 2,17; 3,14k).

23 SCHEIBER Sándor: *Válogatott beszédek*. New York/Bp./Jerusalem, 1994. Múlt és Jövő, 364.

Külön tárgyalást igényelnének azok az újszövetségi textusok, amelyek az ember szívének „keménységéről” (πῶρωσις)²⁴ beszélnek (Mk 3,5: a zsinagógai istentisztelet résztvevői; 6,52 és 8,17: a tanítványok; Jn 12,40: a sokaság, idézet Ézs 6,10²⁵; Ef 4,18: a pogányok; 2Kor 3,14: Izráel; Rm 11,7.15: Izráel egy része). A szokatlan kifejezés az egyiptomi fáraóval kapcsolatos (2Móz 7,13),²⁶ erre a történetre hivatkozik Pál apostol is a Római levélben (9,11k). A kifejezésnek az exegézis történetében meglehetősen nagy irodalma van, itt csupán annyit mondunk, hogy a „megkeményedés” ellentéte nem a „lágyszív”, hanem az értelmes, az Istent felismerő, vele kapcsolatban lévő szív. Ha ez az emberben lévő „kapcsolóberendezés” elromlik, az ember funkcióképtelenné válik, és nincs lehetősége arra, hogy helyesen cselekedjen. Ezért inti Mózes a népet: „Szívleld meg [vésd a szívedbe!]: az Úr az Isten fenn az égben és lenn a földön, nincsen más” (5Móz 4,39). Jézus boldognak mondja a „tisztaságúkat, mert ők meglátják”, azaz felismerik az Istent (Mt 5,8, vö. 2Kor 4,6: Pál).

Innen érthető a szoltáros kérése (90,12): „Taníts minket úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk (לְרַכֵּב הַבְּחִינָה). Honnan jön a szív bölcsessége? Az Istenre néző, engedelmes odafigyelésből (vö. 1Kir 3,9). A „napok számlálása” az idővel való jó „kalkulációt”, helyes bánásmódot jelent, amelyet ad az értelmes életvitelnek. A bölcs szívhez jutás ennek az életmódnak a hozadéka. A bölcsesség azt jelenti itt: tudok az emberi élet véges voltáról, és ezért úgy élem ezt az életet (ez a napok számlálása), hogy tudom, minden egyes napja a teremtő Isten jó ajándéka.

Ezért van az, hogy amint Salamon „értelmes” szívet kért, úgy kéri Dávid is Istent: „Tiszta szívet teremts bennem, Istenem” (51,12). Tudja, hogy ezt csak Istentől kaphatja meg. A meg nem érdemelt kegyelemmel új szívet, új lelket kap, és ezzel együtt élete is új értelmet nyer. A mennyei καρδιογνώστης (ApCsel 1,24; 15,8), „minden szív ismerője” csodálatos transzplantációs műtéttel ment meg bennünket az örök életre. Ez az ígélet hangzik fe-

24 Csak az Újszövetség beszél πῶρωσις-ról, a LXX más kifejezéseket használ.

25 Ézs 6,10 maszoréta szövege más: (Isten mondja a prófétának) „Tedd kövérré e nép szívét, tedd sükketté [nehézzé] a fülét, és kösd be a szemét, hogy szemével ne lásson, fülével ne halljon, szívével ne értsen.” Ezt a szöveget a LXX így fordítja: „Mert kövér lett e nép szíve, fülével nehezen hall, szemei elfáradtak.” A MT imperatívuszából tehát a LXX-ban kijelentő mondat lett, a Jn 12,40-ben pedig a szív „megkeményedésének” okozója Isten és nem a próféta (a szív „megkövéredése” = ἐπιπώρωσεν).

26 2Móz 4,21; 7,3.13.22; 8,11.15.18; 9,7.12.16.35; 10,1.20.27; 11,10; 14,4.17. Egyéb ószövetségi helyek: Jer 3,17: a népek; 7,24: az izráeliták a kivonuláskor; 9,13: a nép; 11,18: az izráeliták a kivonuláskor (LXX-ból hiányzik); 13,10: Júda és Jeruzsálem; 16,12: a nép; 18,12: Júda és Jeruzsálem; 23,17: hamis próféták; Zsolt 81,13: a nép; 5Móz 29,18: a nép.

lénk az Ószövetség mélyéről: „Egy szívet adok majd nekik, és új lelket adok beléjük, eltávolítom testükből a kőszívet, és hússzívet adok nekik” (vö. 36,26; Jer 24,7; 31,33; 32,39k). Bizony, jó dolog, hogy kegyelemmel erősítetik meg a szív (Zsid 13,9). És ha vádol a szívünk (1Jn 3,20), tudjuk, hogy a „minden szívek ismerője”, a mennyei καρδιογνώστης, nagyobb a mi szívünknél, és megértő szeretetével körbeölel minket. E vádló szívünk fölé növekedő isteni kegyelem hatalmában bízhatunk. Ebből fakad minden élet irgalmas magyarázata.

